

Primljen 28. kolovoza 2010., prihvaćen za tisak 13. rujna 2010.

Domagoj Kostanjevac

O GENERATIVNOJ GRAMATICI
POREDBENOM JEZIKOSLOVLJU S
MILANOM MIHALJEVIĆEM

Milan Mihaljević rođen je 2. prosinca 1955. u Zagoričanima. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Vinkovcima. Diplomirao je 1978. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu studij opće lingvistike i filozofije (oboje kao A predmet). Magistrirao je 1981. radnjom *Odnos sintakse i semantike u lingvističkoj teoriji Noama Chomskog*. Doktorsku je radnju *Generativna fonologija hrvatske redakcije crkvenoslavenskog jezika* obranio 1985. godine. Iste je godine dobio međunarodnu Herderovu stipendiju i kao stipendist zaklade F. V. S. specijalizirao godinu dana slavistiku na Institutu za slavistiku Bečkog sveučilišta kod profesora Franteiseka Václava Mareša i Radoslava Katičića. Od 1979. stalno je zaposlen u Staroslavenskom institutu. U zvanje znanstvenog asistenta promaknut je 1981. godine, u zvanje znanstvenog suradnika 1985., u zvanje višeg znanstvenog suradnika 1991., u zvanje znanstvenog savjetnika 1999., a u trajno zvanje znanstvenog savjetnika 2006. godine. Od 2010. godine član je suradnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Predaje na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i Filozofskom fakultetu u Splitu, a predavao je i na Filozofskom fakultetu u Puli. Od 1991. do 2002. bio je voditelj projekta *Istraživanje hrvatskoga crkvenoslavenskog jezika*, a od 2002. vodi projekt *Gramatika hrvatskoga crkvenoslavenskog jezika*. Član je uredništva *Suvremene lingvistike*. Sudjelovao je na brojnim znanstvenim skupovima u zemlji i inozemstvu te predavao kao gostujući profesor u „Wiener Sprachgesellschaft“ od 14. do 16. svibnja 1996. te više puta u „Institut für Slawistik der Universität Wien“. Član je Matice hrvatske.

Radovi su Milana Mihaljevića iz slavistike i generativne gramatike i s pravom se može reći da je jedan od naših najvećih stručnjaka u tim dvama područjima. Napisao je knjige *Generativna i leksička fonologija*, *Generativna sintaksa i semantika*, *Slavenska poredbena gramatika* za koju je nagrađen

nagradom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti za 2003. godinu, brojna poglavlja u raznim knjigama, jedan je od urednika zbornika *Glagoljica i hrvatski glagolizam*, autor je preko 50 znanstvenih radova u časopisima i zbornicima. Modernizirao je fonološka i morfološka istraživanja starih hrvatskih tekstova, a osobitu vrijednost imaju njegova istraživanja sintakse i leksika toga korpusa. Svojim tekstovima u inozemnim publikacijama te čestim i uspješnim nastupima na međunarodnim znanstvenim skupovima bitno je ojačao ugled hrvatskog jezikoslovlja.

Završili ste studij opće lingvistike i filozofije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Jeste li otpočeta bili skloniji lingvisticima ili se odluka da se bavite lingvistikom nakon školovanja javila tijekom studija?

Ne. Na Filozofski fakultet upisao sam se sa željom da studiram filozofiju, a na lingvistiku sam naišao slučajno jer sam morao upisati nešto kao studijski B predmet, a nisam znao dovoljno dobro engleski da bih mogao položiti prijamni ispit iz toga predmeta. Međutim, već nakon prvog semestra shvatio sam da sam *zalutao* među filozofe, a lingvistika me zainteresirala, pa sam (zahvaljujući razumijevanju profesora Radoslava Katičića koji je tada bio pročelnik Odsjeka za opću lingvistiku i orijentalne studije) podigao i taj studij na razinu A predmeta. Studij filozofije uredno sam završio, ali sam znao da mi to nikad neće biti zanimanje, iako sam vjerojatno, kao i svatko tko je u životu došao u dodir s filozofijom, ostao njome trajno obilježen.

Poznato je da je na Noama Chomskog utjecala racionalistička filozofija, a da se u funkcionalnim pristupima može vidjeti utjecaj empirističke filozofije. Koliko je bitno poznavanje filozofije za bolje razumijevanje lingvističkih teorija i razvoja lingvistike uopće?

U Vašem su pitanju sadržana zapravo dva pitanja: jedno je bolje razumijevanje razvoja lingvistike, a drugo bolje razumijevanje pojedinih teorija. Mislim da čovjek, da bi se bavio poviješću lingvistike, ne mora biti filozof, ali poznavanje filozofije ne može mu škoditi. Koliko je pak poznavanje filozofije bitno za bolje razumijevanje lingvističkih teorija, to ovisi o tome o kojoj je teoriji riječ. Ako je riječ o logičkim teorijama jezika kao što su različite kategorijalne gramatike ili Montagueova gramatika ili logička semantika, onda je nužno dobro poznavanje filozofije (osobito logike) i lingvistike, a potrebno je znati i osnove matematike. Za neke druge teorije znanje filozofije nije toliko važno.

Po teorijskom ste usmjerenju generativac. Što vas je ponukalo na to? I koje biste prednosti generativne gramatike naveli u odnosu na funkcionalne pristupe jeziku?

Mislim da su za to odgovorni profesori na fakultetu koji su uočili moju sklonost formalnomu razmišljanju i počeli mi davati seminarske radove iz toga područja. Osobite zasluge za to ima Dubravko Škiljan koji je došao na fakultet kao mladi asistent kad sam bio na 3. godini studija. Kao studenta filozofije i lingvistike zadužio me da za seminar iz semantike kritički prikazem osnovne postavke generativne gramatike i tako sam se počeo upoznavati s tom teorijom i postupno se *navukao*.

Ne bih u kratkome razgovoru uspoređivao generativni i funkcionalni pristup. Moj je stav: „Neka cvate tisuću cvjetova!“ Mislim da je najbolje ako svatko radi ono što ga najviše zanima i što najbolje zna. Tako će nam svima biti najbolje i imat ćemo više koristi jedni od drugih.

Kakva je bila važnost generativne gramatike nekad, a kakva je danas?

Do sredine sedamdesetih godina 20. st. generativna je gramatika u Americi bila u području strateških istraživanja. To znači da su novac za istraživanja davali različiti državni fondovi i američka vojska. Pozitivna je strana toga bila da su jezikoslovci za svoje projekte dobivali solidan novac, a da oni koji su ga davali nisu postavljali nikakva ograničenja za objavu rezultata, tako da su se nove spoznaje brzo širile i odmah objavljivale. Osim toga, to je u to vrijeme bila nova teorija, pa je bilo moderno zanimati se za nju i pripadati toj školi. Loša je strana toga razdoblja možda to da je velik dio istraživanja bio ograničen na engleski jezik. I danas neki kritičari generativne gramatike (najčešće su to oni koji su generativne teorije prestali pratiti u šezdesetim godinama) prigovaraju da su sve te teorije postavljene samo na temelju engleskoga i da ništa ne vrijede čim ih pokušate primijeniti na koji drugi jezik, što je danas daleko ne samo od istine nego i od zdravoga razuma. U sedamdesetima se teorija proširila po cijelome svijetu. Za rezultate različitih modela generativnih gramatika počele su se zanimati i privatne tvrtke koje su u svojim istraživačkim centrima počele zapošljavati jezikoslovce. Ukratko, generativna je gramatika postala središnja struja u svjetskome jezikoslovlju. Mislim da nijedna jezikoslovna teorije u povijesti nije bila ovjeravana i provjeravana na tolikom broju jezika kao generativna gramatika. U literaturi se spominje brojka od oko četiri i pol tisuće jezika. Postalo je međutim vrlo teško, ako ne i nemoguće, pratiti sve teorije i struje koje su se pojavile. To katkad frustrira i same generativne jezikoslovce, a ne samo zainteresirane laike. Dodatna je poteškoća i to što privatne tvrtke rezultate istraživanja u svojim istraživačkim institutima smatraju poslovnom tajnom i dopuštaju njihovo objavljivanje sa zadržkom od nekoliko godina, što otežava protok obavijesti i komunikaciju među znanstvenicima.

Generativna je gramatika prošla kroz nekoliko faza (rana teorija, standardna i proširena standardna teorija, teorija načela i parametara, minimalistički program). Koje bi bile glavne razlike među svim tim fazama? Po

Vašem mišljenju koji bi bili ključni događaji za prijelaz iz jedne faze u drugu?

Povijest generativne gramatike dijelim na dva glavna razdoblja: 1. razdoblje pravila do 1979. i 2. razdoblje načela i parametara. Osnovni se ciljevi te teorije nisu bitno mijenjali od početaka do danas. Mijenjali su se formalni uređaji kojima su se htjeli postići ti ciljevi. Drugim riječima, mijenjao se ustroj onoga što generativni gramatičari zovu računskim sustavom ljudskoga jezika. U ranoj teoriji u sustav nije bila uključena semantička interpretacija, nego se model sastojao samo od sintakse i fonologije. Prekretnicu je označila jedna studija J. J. Katza i J. A. Fodora koja je pokazala da se ta interpretacija može ustrojiti na sličan način kao fonološka sastavnica. Nakon toga su uvedeni i pojmovi dubinske i površinske strukture kojih prije nije bilo. Prekretnicu između standardne i proširene standardne teorije označilo je uvođenje morfologije u gramatiku 1970. Napuštanju sustava pravila i uvođenju teorije načela i parametara pridonijele su po mojem sudu dvije stvari. Jedna su matematički dokazi da su sustavi pravila kojima se služilo, bez obzira na ograničenja kojima su bili podvrgnuti, formalno suviše moćni za postavljene ciljeve. Druga je otkriće parametarske razlike među jezicima, čemu je bitno pridonio talijanski lingvist Luigi Rizzi koji je, slušajući u Parizu predavanja Richarda Kaynea (učenika Noama Chomskoga), u sedamdesetima sustavno počeo uspoređivati primjere iz engleskoga i francuskoga koje je on davao s primjerima iz svojega materinskoga talijanskoga jezika. Minimalizam se pak rodio u krilu teorije načela i parametara kao pokušaj da se od krhotina koje su preživjele sve kritike i izazove sastavi nova, sasvim drukčija teorija iz koje su kao suvišni uklonjeni neki pojmovi koji su u prijašnjim teorijama imali važnu ulogu, kao što su primjerice unutarnje posredničke razine D-strukture i S-strukture i sl.

U kojem smjeru danas ide generativna gramatika? Je li minimalistički program zadnja faza u razvoju generativne gramatike ili će doći do još veće apstrakcije?

Generativna gramatika danas ide u istome smjeru u kojem je išla od svojih početaka, a to je traženje modela koji će na najbolji i najprikladniji način odgovoriti na središnje pitanje te teorije, a to je tzv. platonovski problem koji je početkom 20. st. formulirao engleski filozof Bertrand Russel. Primijenjen na jezično područje on se može izraziti ovako: *kako na temelju ograničenoga iskustva uspijemo ovladati tako složenim spoznajnim sustavom kao što je ljudski jezik*. Sigurno je da na tom putu minimalistički program nije posljednji model, a koji će se i kakvi sve modeli pojaviti, teško je reći.

U predgovoru Vaše knjige Generativna sintaksa i semantika piše da je jedna od osnovnih postavki generativne gramatike da je takva gramatika koja

mora biti jasno i precizno formulirana, tj. da mora gramatika biti formalan uređaj, nužno i idealizacija i da bi se formulirala gramatička načela i pravila, moraju se zanemariti mnoge „nevažne“ pojave u jezičnoj uporabi kao što fizičar zanemaruje otpor zraka, trenje i slične činitelje da bi mogao formulirati zakone mehanike. Krije li se u toj postavci jedna od najvećih slabosti generativne gramatike?

Ne vidim zašto bi idealizacija bila slabost. Ona je u svakoj znanosti nužna ako želite dobiti suvislu, opovrgljivu teoriju koja objašnjava neku pojavu, tj. ako se doista želite baviti nečim što je empirijska znanost, a to bi lingvistika trebala biti. Drugo je pitanje koji je stupanj idealizacije nužan. Na to nema apriornoga odgovora. Stupanj idealizacije opravdan je samo i jedino rezultatima koje time postižete.

Koje važne implikacije generativna gramatika ima za filozofiju, psihologiju i druge znanstvene discipline?

Pokušat ću to reći u nekoliko riječi. Chomsky je uskrsnuo ideju o urođenosti, dokazujući da je velik dio našega znanja određen genetski, tj. da naša genetska struktura bitno određuje što možemo, a što ne možemo naučiti. Ponovno je oživio stare racionalističke ideje i podastro dokaze da je u osnovi naše sposobnosti govorenja i razumijevanja podsvjesno (prešutno) znanje. Srušio je bihevorističku psihologiju koja je polovicom 20. st. bila dominantna psihološka škola i u središte proučavanja ljudske vrste ponovno postavio um. Otvorio je tako nove poglede na proces stjecanja znanja, ali i na pojmove slobode i kreativnosti itd. Time je, kako slikovito u uvodu svoje knjige o njemu kaže Neil Smith, „pustio mačku u filozofski golubarnik“.

Napisali ste i knjigu Generativna i leksička fonologija. Strukturalisti su se u velikom broju svojih radova bavili upravo fonologijom, jedan od razloga sigurno je i to što je strukturalistička metodologija izrazito pogodna za proučavanje fonologije. Koje su temeljne razlike između strukturalističkog i generativnog pristupa fonologiji te koje su prednosti i nedostaci obaju pristupa?

Mislim da je temeljna razlika iz koje proizlaze sve druge to da u generativnoj gramatici fonologija nije autonomna i neovisna o drugim razinama, nego je uklopljena kao sastavnica u složeni formalni uređaj koji zovemo gramatikom. Štoviše, ona bitno ovisi o sintaksi koja je opskrbljuje strukturalnim opisima koje ona onda glasovno interpretira. Upravo zbog autonomnosti strukturalistička je fonologija bila ograničena uglavnom na utvrđivanje glasovnog (fonemskoga) inventara jezika i distribucije fonema. Znatno je manju pozornost poklanjala fonološkim procesima i višim razinama glasovne

organizacije jezika, kao što su slogovi, stope, fonološke riječi, prozodijske skupine, govorni ritam i sl.

Po Vašem mišljenju, zašto Noam Chomsky ima toliki broj sljedbenika, gotovo pa bi se moglo reći da je to neki kult, pogotovo u SAD-u gdje su većina lingvisti generativci? I koga biste izdvojili kao moguće nasljednike Noama Chomskog, kao one koji će preuzeti primat u generativnoj gramatici nakon njega?

Chomsky je jedan od najvećih intelektualaca suvremenoga doba koji je iz temelja promijenio naš način razmišljanja o samima sebi. Ogromna je njegova uloga u jezikoslovlju, psihologiji i filozofiji, a nije zanemariv ni utjecaj na niz drugih područja, od antropologije pa sve do matematike, obrazovanja i književne kritike. O političkom angažmanu da i ne govorimo. Stoga nije čudno da mu se ljudi dive. One koji žele više saznati o idejama i utjecaju Chomskoga, uputio bih na dvije knjige: jedna je knjiga već spomenutoga Neila Smitha *Chomsky : Ideas and Ideals* iz 1999. (Cambridge University Press), a druga je *The Cambridge Companion to Chomsky* skupine autora, koju je 2005. uredio James McGilvray.

Iako je Chomsky tvorac generativne gramatike, nije okrunjen i postavljen na prijestolje, pa mu ne treba niti tražiti nasljednika. Osim njega, toj su teoriji znatne prinose dali i mnogi drugi jezikoslovci iz cijeloga svijeta. Osobno jako cijenim i rado čitam radove Howarda Lasnika, Richarda Kaynea i Marka Bakera, ali i mnogih drugih vrsnih jezikoslovaca.

Imate li možda namjeru napisati generativnu gramatiku hrvatskoga jezika?

Ne.

Danas se najviše bavite poredbenim proučavanjem jezika, pogotovo proučavanjem hrvatske redakcije crkvenoslavenskog jezika. Kakva je važnost poredbenog jezikoslovlja danas s obzirom na 19. stoljeće i prva proučavanja i koje bi bile implikacije poredbenog proučavanja jezika na lingvistiku, ali i na druge znanstvene discipline?

Za razliku od 19. st. kada je jezikoslovlje gotovo u cijelosti bilo poredbeno, danas poredbenopovijesni pristup sigurno nije središnja jezikoslovna struja. Unatoč tomu, još je uvijek ogroman broj onih koji se njime bave i daju znatan doprinos njegovu razvoju. Poznavanje jezične prošlosti iznimno je važno za bolje poznavanje i dublje razumijevanje suvremenih jezika. Onaj tko dobro poznaje prošlost, sigurno će bolje moći shvatiti i objasniti sadašnjost i točnije predvidjeti budućnost. Kada je riječ o važnosti poredbenopovijesnoga proučavanja jezika za druge znanstvene discipline, treba podsje-

titi da prajezici koje rekonstruiraju jezikoslovci potječu iz razdoblja o kojima najčešće nema pisanih podataka. Nadalje, oni ne rekonstruiraju samo inventar glasova toga jezika nego i njegov rječnik pa čak i fragmente većih tekstova. Razumno je pretpostaviti, ako je neki jezik imao riječ za neki pojam ili stvar, da su onda njegovi govornici poznavali i tu stvar. Stoga se iz njihovih rekonstrukcija može puno toga zaključiti o kulturama i uvjetima života u tim dalekim razdobljima, a to može biti jako važno za povijest, arheologiju, antropologiju, etnologiju i cijeli niz drugih disciplina koje se bave ili ljudskim društvom ili uvjetima života na zemlji u prošlim vremenima.

Koga biste izdvojili kao najznačajnije poredbene jezikoslovce?

Razmjerno dobro poznajem slavensko i u nešto manjoj mjeri indoeuropsko poredbeno jezikoslovlje. U zadnjih stotinjak godina ljudi su se intenzivno bavili poredbenim proučavanjem i drugih jezičnih porodica: ugrofinske, altajske, afroazijske, američkih indijanskih jezika, austronezijskih jezika, polinezijskih jezika itd., a ja o tome ne znam ništa. Zbog toga se ne bih usudio olako izdvajati i navoditi nekoliko imena.

Napisali ste knjigu Slavenska poredbena gramatika. Koje su razlike u odnosu na Ivšićevu Poredbenu gramatiku?

Ivšićeva je *Slavenska poredbena gramatika* objavljena 1970., više od trideset godina prije moje. Priredili su ju Josip Vrana i Radoslav Katičić na temelju Ivšićevih predavanja iz dvadesetih godina 20. st. To znači da su znanstvene spoznaje koje su sadržane u mojoj knjizi ipak nešto novije od onih Ivšićevih. Mislim da je njezina prednost i veća preglednost. To je jedna od rijetkih slavenskih poredbenih gramatika u kojoj su promjene poredane kronološki, a ne prema područjima (razvoj samoglasnika, razvoj suglasnika i sl.), pa je jasnije razvidan vremenski slijed i međusoban odnos promjena.

U toj knjizi obrađujete uvod u poredbenu gramatiku i fonologiju. Možemo li uskoro očekivati i drugi dio knjige?

Nadam se da će druga knjiga biti završena u dogledno vrijeme. Napisao sam već poglavlja o sklonidbi imenica, zamjenica, pridjeva i brojeva, a pri završetku je poglavlje o glagolima. Nažalost, ne mogu to raditi u kontinuitetu jer me stalno prekidaju druge, preče obveze.

Sudjelujete u projektu Povijest hrvatskoga jezika od srednjeg vijeka do XXI. stoljeća, napisali ste poglavlje Hrvatski crkvenoslavenski jezik u prvoj knjizi koja se bavi srednjim vijekom. U čemu je novina tog projekta u odnosu na druge knjige koje se bave poviješću hrvatskog jezika, posebno u odnosu na Vinceovu knjigu?

Kao prvo, to nije službeni znanstveni projekt u sustavu Ministarstva znanosti, nego izdavački projekt Društva za promicanje hrvatske kulture i znanosti Croatica. O projektu u cjelini više bi mogli govoriti oni koji su ga pokrenuli i koji ga vode. Meni je ponuđen zadatak da opišem hrvatski crkvenoslavenski jezik, koji sam rado prihvatio i nadam se da sam ga, kao i drugi kolege, razmjerno dobro obavio. Treba spomenuti da je to dosad prvi cjelovit gramatički prikaz hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika. Kada uspoređujemo taj projekt s dosadašnjim prikazima povijesti hrvatskoga jezika, onda treba reći da su to uglavnom bile vanjske povijesti jezika, a u žarištu je spomenute Vinceove knjige, kako joj kaže i naslov, povijest hrvatskoga književnoga jezika i procesa njegove standardizacije. U ovoj povijesti trebala bi biti obuhvaćena i unutarnja povijest svih hrvatskih jezičnih idioma od početaka do danas.

Kakvo je zanimanje studenata za proučavanje jezične baštine, posebno staroslavenskog i hrvatske redakcije crkvenoslavenskog jezika?

Kao i kod svakoga drugoga područja, postoje oni koji su time oduševljeni, ali i oni kojima su ti predmeti najmanje dragi. To ovisi naravno i o profesorima koji predaju pojedini predmet. Sigurno je primjerice da kolega Stjepan Damjanović, kojega su studenti izabrali za najboljega sveučilišnoga profesora, bitno pridonosi popularnosti starocrkvenoslavenskoga jezika i hrvatskoga glagoljaštva na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Tko su Vam bili uzori u vašem jezikoslovnom radu?

Nemam uzora, kao ni u životu, ali ima jako mnogo ljudi od kojih sam mogao učiti i kojima moram biti zahvalan. Navest ću samo one najvažnije. Ponajprije to su moji fakultetski profesori Radoslav Katičić, Mate Križman, Bulczú László i Dubravko Škiljan. Nakon studija u mojem su znanstvenom (i ljudskom) razvoju važnu ulogu imali i Branko Fučić, Biserka Grabar te František Václav Mareš.

Ako biste morali izdvojiti tri najveća jezikoslovca svih vremena, tko bi to bio?

Abecednim redom: Noam Chomsky, Ferdinand de Saussure i Roman Jakobson.